

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΑΝΑΛΩΣΙΜΟΙ

Του Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐνα τελευταῖο ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ «Εὐθύνη» ἀποτελεῖ καὶ τὸ τεῦχος 444 τοῦ Δεκεμβρίου 2008 γιὰ τὴν *Ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια στὴν καταναλωτικὴ κοινωνία*. Τὸ θέμα προσεγγίζεται ὑπὸ διαφορετικὲς γωνίες. Εἶναι δυνατὸν «ὁ Ἄνθρωπος, τὸ κορυφαῖο ὄν τῆς Δημιουργίας ὅλης νὰ ὑποβιβάζεται σὲ παραγωγὸ καὶ καταναλωτὴ; Τί θέση κατέχει ὁ Ἄνθρωπος ὡς Πρόσωπο καὶ σὲ τί συνίσταται ἡ Ἀξία ποὺ τοῦ Πρέπει, ποὺ τοῦ ἀποδίδεται»; Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἐπιχειροῦν νὰ ἀπαντήσουν οἱ συνεργάτες τοῦ ἀφιερώματος. Τὸ ἄρθρο τοῦ Α.Μ. Σταυροπούλου ποὺ ἀκολουθεῖ «Ἀνθρωποὶ ἀναλώσιμοι» προέρχεται ἀπὸ τὶς σελίδες 624 - 626 τοῦ τεύχους.

Ἄν θέλαμε νὰ ὀρίσουμε τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ κάθε τί τὸ ἐπι-θετικὸ ποὺ νὰ προσδιορίζει τὴ στάση μας, τὴ συμπεριφορὰ μας ὡς πρὸς αὐτόν, νὰ εἶναι δηλαδὴ κάτι ἀντάξιο τοῦ ἀνθρώπου, κάτι ποὺ τοῦ πρέπει καὶ προσήκει σ' αὐτόν, θ' ἀποφαινόμασταν ὅτι αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ σεβασμὸς στὴ μοναδικότητά του. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀξία του. Αὐτὴ εἶναι ποὺ τὸν κάνει ἀναντικατάστατο. Αὐτὸ εἶναι ποὺ ἀντι-παρέρχεται ἢ σύγχρονη καταναλωτικὴ κοινωνία.

Ἐπιφυλάσσει στὸν ἄνθρωπο τὴ μοῖρα τῶν ἀναλώσιμων ὑλικῶν. Τὸν ἀντιμετωπίζει σὰν «τὰ ὑλικά ποὺ φθείρονται εὐκόλα καὶ γρήγορα καὶ γι' αὐτὸ ἀντικαθίστανται». Κυρίαρχο σύνθημα ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς ὑπηρεσίες, στὴν ἀγορὰ εἶναι τὸ «οὐδεὶς ἀναντικατάστατος». Ἄν καὶ αὐτὸ ἀπηχεῖ μιὰ ὀρισμένη ἀλήθεια γιὰ ὅλους μας –γιὰ νὰ μᾶς προετοιμάζει ὅταν κάποτε θὰ πρέπει νὰ ἀφήσουμε τὴ θέση μας σὲ ἄλλους νεώτερους ἢ ἱκανότερους καὶ νὰ μὴ καλλιεργεῖ τὸν ὑπερφίαλο ἐγωισμό μας- ἐν τούτοις δὲν ἀναιρεῖ τὴ μοναδικότητά μας. Αὐτὴ συνιστᾷ τὴ λυδία λίθο ἂν θὰ ἐπιλέξουμε νὰ φερθοῦμε «καθὼς πρέπει» στὸν συνάνθρωπό μας ἢ ὄχι.

Δὲν εἶναι ἡ τρέχουσα ἀξία του ἀλλὰ ἡ σταθερὰ του ἐκείνη ποὺ μᾶς ἐμπνέει πίστη καὶ ἐμπιστοσύνη. Πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τὴν «καταναλωτικὴ πίστη» βάσει τῆς ὁποίας μᾶς χορηγεῖται χρηματικὴ πίστωση ἢ «κάρτα πιστότητος». Σ' αὐτὴν ἐμπεριέχεται ἡ πεποίθηση ὅτι θὰ ἐξοφληθεῖ τὸ τυχὸν ληφθὲν δάνειο ἢ θὰ ἐπανέλθουμε γιὰ νέες ἀγορές. Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ σταθερὰ πίστις εἶναι ἀπροϋπόθετη ἢ μᾶλλον ὡς μόνη τῆς προϋπόθεσης ἰσχύει ἡ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ συνεπάγεται τὴν ἀμοιβαιότητα τῆς ἀξιοπρέπειας. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἑνὸς προσβλέπει στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἄλλου· πρόκειται γιὰ «ἀμοιβαῖο κεφάλαιο». Ἔτσι μιλάμε μιὰν ἄλλη, διαφορετικὴ γλῶσσα. Ὅχι ἐκείνη τοῦ καταναλωτισμοῦ, μιὰ ἐμπράγματη, βασισμένη στὰ πράγματα, στὰ ἀντικείμενα, στὰ ἀνταλλάξιμα ὑλικά γλῶσσα.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπευθύνεται σὲ πρόσωπα πού δὲν εἶναι στὴν οὐσία τους ἀναλώσιμα. Δὲν ὑπόκεινται στοὺς κανόνες τῆς ἀγορᾶς, τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης, σὲ ἀνεβάσματα καὶ κατεβάσματα τιμῶν, στὸν εὐτελισμό τους. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴ ζωὴ μας, γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων πού εἶναι καὶ δική μας. Ἐδῶ ἀντηχεῖ ἡ καβάφεια προστακτική γιὰ μιὰ προσπάθεια, ὅσο μπορούμε, τὴ ζωὴ μας «νὰ μὴν τὴν ἐξ-ευτελίζουμε» (Ὅσο μπορεῖς) καὶ νὰ ἐνεργοῦμε «μ' ὅλα τὰ πρεπὰ» (Ἡ κηδεῖα τοῦ Σαρπηδόνο), «διατηρώντας κάποια μεγαλοπρέπεια» (Ἡ δυσαρέσκεια τοῦ Σελευκίδου).

Ἡ κοινωνία μας, ὅμως, ἀλλὰ καὶ ὁ συγκεκριμένος καθημερινὸς ἄνθρωπος κάνει τὸ πᾶν γιὰ νὰ εὐτελίσει τὸν συν-ἄνθρωπο γιατί ἀκριβῶς διακρίνεται ἀπὸ ἔλλειψη σεβασμοῦ στὴ μοναδικότητα τοῦ ἄλλου καὶ υἰοθετεῖ μιὰ βουλιμικὴ συμπεριφορά. Ὅταν, μάλιστα, ἀφελῶς θέτουμε τὸ ἐρώτημα στὸν διπλανό μας, γιατί ἄραγε ἔχει τόσο μεγάλα δόντια ὁ μεταμορφωμένος σὲ ἄγγελο δῆθεν εἰρήνης «λύκος» (homo homini lupus) πού μας καλωσορίζει μ' ἓνα welcome πάντα στὰ χεῖλη, μᾶς ἀπαντᾷ μὲ τὸν τρόπο του: «γιὰ νὰ σὲ φάω καλύτερα».

Παρεπιπτόντως ἄς σημειώσουμε ὅτι τὸ 18ο Συνέδριο τοῦ «Διεθνοῦς Συνδέσμου Ἰατρο-Ψυχολογικῶν καὶ Θρησκευτικῶν Μελετῶν» στὴν Ἑλβετία τὸν Ἰούλιο τοῦ 2009 εἶναι ἀφιερωμένο στὴν τροφή καὶ τὴν ἀμφίρροπη στάση μας ὡς πρὸς αὐτήν. Ἡ ἀπάντηση τοῦ λύκου εἶναι ὁ κύριος τίτλος τοῦ Συνεδρίου. Οἱ ἐπιμέρους ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἐπιχειρήσουν μὲ τὸ δικό τους τρόπο νὰ προσεγγίσουν τίς ποικίλες «μεταφορές» πού ἀφοροῦν στὴν τροφή καὶ διατροφή (www.aiempr.org).

Πῶς μπορεῖ, ὅμως, νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἡ βουλιμικὴ συμπεριφορὰ τῆς σύγχρονης κοινωνίας; Συμπεριφορὰ πού δὲν περιορίζεται καὶ δὲν ὀφείλεται μόνο σὲ ἓνα αἶσθημα ἐντονότατης πείνας, ἢ ὅποια ἀπαιτεῖ ἄμεση ἱκανοποίηση ἢ ἀκατάσχετη πείνα πού ὀφείλεται σὲ ψυχοπαθολογικὰ αἷτια. Μεταφορικὰ ὁ ὅρος αὐτός χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μιὰ ἀκόρεστη διάθεση γιὰ ὅλα – ἢ ὅποια δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ τίποτα – καὶ μόλις ἱκανοποιηθεῖ ἡ πρώτη ἐπιθυμία γεννιέται ἡ δεύτερη, ἢ τρίτη καὶ ἔπεται ἡ συνέχεια.

Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀνικανοποίητο πού σὲ κάνει νὰ ἀναζητᾷς συνέχεια κάτι ἄλλο πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτὸ πού ἤδη κατέχεις καὶ δὲν μπορεῖ νὰ χορτάσει τὴν πείνα σου ὑπὸ οἴανδήποτε ἐκδοχὴ τὴν ἀντιλαμβάνεσαι καὶ σὲ ὠθεῖ νὰ κατέχεις ὅσα μπορεῖς περισσότερα καὶ νὰ ἀναπαύεσαι μόνο στὰ πολλά; Στὸ βάθος κρύβεται ἡ ἐπιθυμία. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου σημαδεύει πολὺ ψηλά, σκοπεύει πρὸς πέρα ἀπὸ ἐκεῖ πού οἱ δυνατότητές της θὰ τῆς ἐπέτρεπαν νὰ σκοπεύσει. Κατὰ κάποιο τρόπο ὑπερακοντίζει τίς προθέσεις της, ἐνῶ ὁ στόχος της εἶναι ἐκτὸς βολῆς. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἡ δοκιμασία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν βγάνει ἀπὸ τὰ ὄριά του

καὶ ταυτόχρονα τοῦ δείχνει ποιὸς εἶναι, ποιὸς εἶναι οἱ δυνατότητές του καὶ ποῖα τὰ ὄριά του. Ὅσο πλησιάζει τὸ ἀντικείμενό του τόσο ἀπομακρύνεται κι ἂν δὲν ἀπομακρύνεται τυπικὰ διαπιστώνει ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸ πού εἶχε ἐπιθυμήσει, ὅτι εἶναι κάπως διαφορετικό. Ἀπο-γοητεύεται ἀπὸ κάτι τὸ ὁποῖο τὸν εἶχε γοητεύσει.

Ὁ ἄνθρωπος πάντως εἴτε στὴν πραγματικότητα εἴτε στὴν εἰκονικὴ πραγματικότητα ἐπιδιώκει τὴν πλήρωση τῶν ἐπιθυμιῶν του. Τὸ μέτρο αὐτῆς τῆς τακτικῆς τὸ ἔδινε τὸ μῦθος τοῦ νεανικοῦ περιοδικοῦ «Μετρό» ὅταν καθόριζε κατευθύνσεις γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν ἀδυναμιῶν καὶ ἐπιθυμιῶν. Ἡ «συμβουλή» πού δινόταν καὶ μάλιστα στό ἐξώφυλλο ἦταν: «ἐνδίδοντας». Πῶς νὰ τὸ κάνουμε, ζοῦμε σὲ μία κοινωνία ἐνδοτικὴ πού ἀντὶ νὰ σκάπτει ἔνδον ἐπιδιώκει στὰ ἐξωτερικὰ νὰ ἐκπληρώσει τοὺς βαθύτερους πόθους της.

Εἶναι, ὅμως, δυνατόν τὸ «ἐνδίδοντας» νὰ εἶναι «μέτρον παντός»; Τί ἔχουμε νὰ ἀντιτείνουμε σὲ μία τέτοια φιλοσοφία ζωῆς; Σὲ μία ἀπληστία πού ἔχει κατακυριεύσει τὸ εἶναι μας καὶ ἐνεργεῖται μὲ μία ἐπίδειξη νεοπλουτισμοῦ ἔστω καὶ δανειοδοτημένου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ προβολὴ ἀπὸ γνωστὴ Τράπεζα ἑνὸς δανειοδοτικοῦ προγράμματος ἐπονομαζόμενου «μάνι-μάνι», ἄμεσου, δηλαδή, στὴν καταβολὴ τοῦ ποσοῦ πού χρειάζεσαι. Money-money, λεφτὰ – πολλὰ λεφτὰ καὶ γρήγορα. «Γιὰ νὰ ἐκπληρώσεις κάθε σου ἐπιθυμία». Τονίζεται ἐπίσης τὸ «φιλ-ἀδελφον» πνεῦμα τῆς προτάσεως. «Ὁ γειτονάς σου πουλάει τὴ μηχανὴ του ὅσο ὅσο καὶ δὲν ἔχεις νὰ τὴν πάρεις»; Σπεῦσε, δανείσου !

Τὰ προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν οἱ πολῖτες τῆς κοινωνίας μας εἶναι κρίσιμα. Οἱ ἀποφάσεις εἶναι δύσκολες γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς πού ὀφείλουν νὰ ἀκολουθήσουν. Μὲ ποιά μέτρα θὰ μετρήσουν τὴ συμπεριφορὰ τους; Ὁ κίνδυνος τοῦ Προκρούστη καιροφυλακτεῖ πρὸς τὰ πάνω ἢ πρὸς τὰ κάτω γιὰ νὰ μᾶς κάνει ὅλους «ὀμοιοπαθεῖς».

Κατὰ ποῦ θ' ἀπλώσουμε τὰ χέρια μας;

Πιστεύω ὅτι στὴν ἀλλαγὴ νοοτροπίας ἢ ὁποῖα θὰ βοηθήσει στὴν ὑπέρβαση αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν πολλὰ μπορεῖ νὰ συμβάλει ἡ παράδοση τοῦ τόπου μας ὅπως ἔχει σφυρηλατηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία. Ὁ μελετητὴς μπορεῖ εὐκόλα νὰ διαπιστώσει σ' αὐτὴν ὑποθήκες πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ ἀρχὲς μίας ἀληθινῆς κοινοτικῆς οἰκονομίας. Ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἀποθησαυρίσει τὴ ζωντανὴ παράδοση τοῦ ὀρθοδόξου γένους τῶν Ἑλλήνων πάνω σὲ θέματα καθημερινῆς βιοτῆς καὶ οἰκονομίας. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν ὄχι μόνο χρήσιμο γιὰ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν «καθ' ἡμᾶς Δύση» μιᾶς καὶ ἡ θέση τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἀνέκαθεν ὀριακὴ - ἀκριτικὴ καὶ πιὸ ιδιαίτερα σήμερα πού εἶναι πέρασμα γιὰ πολλοὺς Κόσμους.

Στην παρούσα φάση θεωρῶ ὅτι εἶναι χρήσιμος ὁ διάλογος τῶν ὀρθοδόξων θέσεων μὲ ἄλλες θέσεις καὶ ἀπόψεις, πού θὰ ἐμπλουτίζουν τὶς παραδοσιακὲς ὀρθόδοξες θέσεις καὶ θὰ ὑποχρέωναν τὴν Ἐκκλησία νὰ κάμει τὶς ἀνάλογες τομὲς σὲ ἐπίκαιρες ἀνάγκες.

Θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ προβληθεῖ ἡ φιλοκαλική της διάσταση πού ἐμπεριέχει τὴν προτίμησή της γιὰ τὸ «ποιοτικό» ἔναντι τοῦ «ποσοτικού», συνεχίζοντας μιὰ μακροαίωνα παράδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού φιλοκαλοῦσε μετ' εὐτελείας καὶ ἐκοπίαζε γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἀγαθῶν («τὰ ἀγαθὰ κόποις κτῶνται»). Μία πρόταση γιὰ λιτότητα δὲν θὰ εἶχε νὰ κάνει τότε μὲ βραχυπρόθεσμες ἢ μακροπρόθεσμες πολιτικὲς σκοπιμότητες, ἀλλὰ θὰ ἐνσάρκωνε ἕναν τρόπο ζωῆς γιὰ ἀνθρώπους πού θὰ ἀναπαύονταν στὰ ὀλίγα καὶ καλά, χωρὶς τὸ φόβο μιᾶς πολιτικῆς συνθηκολογήσεως ἢ ἠθικοῦ ἐξευτελισμοῦ.

Ἡ σύγχρονη καταναλωτικὴ κοινωνία προσπαθεῖ μὲ διαφόρους μηχανισμούς καὶ δικλείδες ἀσφαλείας ὅπως τὸ Ἴνστιτούτο Καταναλωτῶν (IN.KA.) νὰ διαφυλάξει τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ καταναλωτῆ, νὰ μὴν τὸν ξεγελάσουν ἢ τὸν ἐξαπατήσουν στὶς συναλλαγές του. Νομίζω ὅτι ἡ κοινωνία τὸ χρωστάει αὐτὸ στὸν homo consumptor. Παλεύει, ὅμως, δυστυχῶς, μόνο γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ὄπλων.

Ὁ «καταναλωτὴς ἄνθρωπος» πρέπει κυρίως ἀπὸ μόνος του νὰ ἀντιπαλαίσει καὶ νὰ διαφυλάξει τὴν ἀξιοπρέπειά του γιὰ νὰ μὴν καταστεῖ «ἀναλώσιμος ἄνθρωπος». Δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζει τὶς τιμὲς τῶν προϊόντων γιὰ νὰ μὴν τὸν ξεγελοῦν. Ὀφείλει νὰ γνωρίζει τὴν ἀξία τους καὶ νὰ φέρεται ἀνάλογα. Ἀλλιῶς καταντᾶει κυνικὸς· ἕνας ἄνθρωπος, δηλαδή, «πού ξέρει τὴν τιμὴ ὅποιουδήποτε πράγματος καὶ τὴν ἀξία κανενός». Εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθεῖ σοβαρὰ τὴν «ἐπαν-αγωγή» τῶν ἐπιθυμιῶν του.

Ὅλοι ἄλλωστε γνωρίζουμε καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἀνθρωπολογία τὸ ἐπαναλαμβάνει μὲ ἔμφαση, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν τῆς ἔλλειψης καὶ τῆς ἐπιθυμίας». Ὅσο καὶ νὰ ἐπιδιώκει τὴν πλήρωση τῆς ἐπιθυμίας μένει πάντα ὑπολειπόμενος καὶ ἐλλειμματικός. Μὲ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ πληρώσει τὴν ἐπιθυμία του, παραμένει πάντα τὸ κενὸ πού δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συμπληρώσει. Αὐτὸ τὸν κρατᾶει σὲ ἐγρήγορη. Τὸν κρατᾶει μάλιστα καὶ προσγειωμένο, ὅταν γνωρίζει ὅτι ἡ ἐπιθυμία, τὸ κενό, δὲν μπορεῖ νὰ γεμίσει. Ὡς ἀνθρωπολογικὴ σταθερὰ τὸν συνοδεύει, πάντοτε.

Πλὴν ὅμως, αὐτὴ ἡ ἔλλειψη, αὐτὸ τὸ κενό, αὐτὴ ἡ ἀδυναμία τῆς πλήρωσης δὲν μᾶς καθιστᾶ μειονεκτικούς. Ἀνήκει στὴν ιδιοσυστασία μας· πιθανὸν καὶ νὰ μᾶς ἱκανοποιεῖ ἢ νὰ μᾶς ἰσορροπεῖ κιόλας καὶ νὰ εἶναι δεῖγμα ὠριμότητας. Ἡ ἐπιθυμία φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ἀκόμα καὶ τὴν μὴ πλήρωσή της. Στὸς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ της ἀνήκει καὶ αὐτὴ ἡ δυνατότητα, ὅπως καὶ ἡ ἐλπίδα νὰ πληρωθεῖ κάποτε!